

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(28 травня 2021 року)

Харків – 2021

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Протокол № 9 від 26.04. 2021 року*

Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 28 травня 2021 р. – Харків:ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. – 278 с.

Редакційна колегія:

Гончарова О. С., канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії України
Луценко М. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Єгоршина О. О., ст. лаборант кафедри історії України

Збірник складено з тез доповідей, виголошених 28 травня 2021 р. під час роботи Всеукраїнської наукової конференції «Українське державотворення: історичний аспект». Тематика статей охоплює актуальні проблеми становлення національної державності 1917-1921 рр.; сучасні історіографічні концепції української революції та нові методологічні підходи до вивчення проблем української революції; національно-культурні питання як елемент державної політики доби революції; сучасні підходи до розбудови держави.

Видання розраховане на науковців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

©Автори публікацій, 2021

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2021

	О. Олеся.....	140
Лукашина Є.В	Проблеми державотворення в незалежній Україні.....	149
Луценко М.В.	Українська політична нація в контексті державотворення.....	156
Лютова А.В.	Монархія як форма державного правління.....	161
Ляшевська Г. І.	Гетьман П. Скоропадський та його оточення.....	163
Малініна Є. Р.	Значення ролі комунікації у політичному процесі.....	170
Малініна К. Р.	Зовнішня політика сучасної держави: основні підходи до визначення поняття.....	173
Мартінова І.С.	«Отаманина» у спогадах сучасників.....	179
Моїсєєва Н. І.	Філософські сенси держави в епоху постмодерну.....	187
Небожина А. А.	Політична система суспільства.....	191
Ніколаєнко О.О.	Перші кроки радянської влади у справі охорони материнства й дитинства в Україні (1919-1920 рр.).....	197
Олійник О. М., Морозов С.В., Олійник М. М.	Міністри праці Української Народної Республіки (1917-1920 рр.).....	202
Омельченко Г. Ю.	Фактор національної ідентичності в державотворенні епохи модерну.....	211
Павліченко О. О.	Політична діяльність В. К. Липинського на Полтавщині у 1917 – 1918 роках.....	214
Перепелиця В.О.	Військова еліта доби визвольних змагань 1917-1921 рр.....	218
Серік О. О.	Державотворча роль науково-освітньої еліти доби Української революції 1917-1921 рр.....	225
Сизикова Н.	Політичні партії й партійні системи.....	232
Стренадко В.Р.	Політичне лідерство в сучасній Україні.....	235
Сур Ю. В.	Основні ідеології державотворення ХХ ст.....	242
Сюсюк Д.С.	Державотворча діяльність Михайла Грушевського (березень 1917 – квітень 1918 рр.).....	248
Твердохліб П. О.	Вибори в сучасній демократичній державі.....	253
Целуйко А.О.	Шляхи формування політичної еліти за доби визвольних змагань 1917-1921 років.....	261
Чернікова І.В.	Збереження пам'яток історії та культури Харківщини за часів Української Центральної Ради.....	268
Чурилова Г. В.	Суверенітет держави і національний суверенітет..	275

Целуйко А.О.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичного ф-т, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ЗА ДОБИ
ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ**

Науковий керівник:

Гончарова О.С.

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

Дослідження шляхів формування політичної еліти у період української революції 1917-1921 років було і є актуальною темою зараз, в період формування сучасних політичних еліт незалежної України. Еліта є одним з основних суб'єктів суспільно-політичного процесу і її поведінка, так само, як і детермінанти цієї поведінки, стають важливим фактором, який впливає на хід політичного розвитку і функціонування політичної системи. Політична еліта може виступати у ролі як ключового рушійного фактора. Аналіз діяльності української політичної еліти доби визвольних змагань досить красномовно демонструє, що криза відносин між різними її течіями та угрупованнями обернулася кризою всієї політичної системи країни і втратою незалежності України. Тож, досить важливим є з'ясування причин, які унеможливили створення незалежної української держави в період української революції 1917-1921 рр., серед яких домінуюче місце становлять чвари тодішньої політичної еліти, брак єдності в її колах та неспроможності утримати політичну владу.

В українській соціально-філософській і політичній думці проблема еліти почала розглядатися на початку XX століття. Саме у працях Д. Донцова і В. Липинського вперше ідея еліти оформилася в концепцію, яка особливу популярність отримала у вітчизняній науці тільки наприкінці XX століття у

зв'язку з радикальними змінами в суспільстві і набула виняткової актуальності саме після здобуття Україною незалежності. Окремо потрібно виділити низку вчених, які досліджували процеси становлення політичної еліти України в період її визвольних змагань першого десятиліття XX століття. Це В. Босий, В. Горський, І. Гусар, Р. Десняченко, Р. Єндик, М. Забаревський, С. Квіт, І. Лисяк-Рудницький, Є. Маланюк, Ю. Русов, М. Сосновський, Д. Чижевський та інші [4, с. 25].

Формування еліти – вузлова точка стратегії держави. Особливого значення набуває ця проблема в перехідні періоди, коли руйнуються старі уявлення та цінності і формуються нові. Одним з таких переломних періодів в історії України і стали визвольні змагання 1917 – 1921 років. Вихідною точкою процесу відродження української державності у XX ст. вчені вважають створення Центральної Ради 17 березня 1917 р. на спільному засіданні представників різних українських організацій, товариств і груп [2, с. 131]. Одразу ж після свого заснування Рада надіслала вітання голові російського тимчасового уряду Г. Львову і міністру юстиції О. Керенському. 1 квітня відбулася багаточисельна «українська маніфестація», яка засвідчила величезну популярність Центральної Ради. 19-21 квітня відбувся Національний з'їзд. Його делегати ухвалили резолюцію, в якій висловлювалася вимога автономії України і федеративного устрою самої російської республіки. З'їзд також обрав близько 150 депутатів Центральної Ради та її голову – М. Грушевського [1, с. 248]. Після завершення організаційного етапу Центральна Рада зробила спробу врегулювати відносини з центром. Однак, Тимчасовий уряд поставив під сумнів її право виступати від імені народу України. Непоступлива позиція російського уряду стала поштовхом до перетворення Центральної ради з національно-політичного в національно-державний орган. Так народився Перший Універсал, який 23 червня було урочисто оголошено на українському військовому з'їзді [1, с. 248].

У цей період Рада опиняється на роздоріжжі: або уособити «єдність і неподільність» політичної влади, як згодом зробили більшовики, або піти «іншим шляхом». Центральна Рада обрала саме цей інший шлях. 28 червня було створено Генеральний Секретаріат, який фактично був органом виконавчої влади. Тобто, було покладено початок розмежування влади на законодавчу та виконавчу. Керівником Генерального секретаріату було обрано В. Винниченка. Рада всіляко підкреслювала вірність ідеї створення «федерації вільних народів колишньої Російської імперії» [3, с. 99].

Після більшовицького перевороту в Петрограді 7 листопада 1917 р. розпочався новий етап в історії Центральної Ради. 20 листопада М. Грушевський оголосив Третій універсал Центральної Ради, сповістивши про народження УНР. Вчені вважають, що цим актом в Україні було встановлено «демократичну, народоправну державу», яка характеризувалася «автономною, себто самостійною верховною владою, нічим необмеженою щодо всіх без винятку справ внутрішнього державного ладу, законодавства, суду й управління» [3, с. 99]. Тільки у відношенні до інших держав УНР була формально обмежена положеннями Третього Універсалу щодо федеративного зв'язку з Росією. Проте, вже 22 січня 1918 р. Четвертий Універсал проголосив УНР самостійною, ні від кого не залежною державою. Таким чином протягом дуже короткого терміну часу була встановлена незалежність України.

З різних причин Україна змушена була відступити від демократичних норм державного правління у 1918 році. В ніч з 29 на 30 квітня прибічники гетьмана П. Скоропадського зайняли всі державні інституції й найважливіші об'єкти в Києві. Гетьман звернувся до українського народу з грамотою, в якій проголошувалася Українська Держава. П. Скоропадський декларував ідею сильної влади заради політичних і соціальних реформ. До управління державою були покликані фахівці колишньої імперської адміністрації, представники російської еліти, багато з яких втекло в Україну від більшовицької революції. Вони безумовно здійснювали тиск на гетьмана і зрештою це призвело до

проголошення ним федеративного зв'язку з майбутньою постбільшовицькою Росією [6, с. 135].

Слід зазначити, що гетьман зробив чималий внесок у формування нової української еліти. Йдеться зокрема про заснування Української академії наук, Кам'янець-Подільського українського університету, ряду українських гімназій. 13 листопада 1918 року в приміщенні Міністерства шляхів відбулися таємні збори, на яких було ухвалено розроблений раніше план повстання проти гетьмана [1, с. 248]. Були також намічені соціальні й національні гасла, під якими мала проходити революція, а також обрана Директорія. До її складу увійшли: В. Винниченко, С. Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко та П. Андрієвський. 19 грудня війська Директорії вступили до Києва. Так почався ще один період історії новітньої української державності [6, с. 135].

У той час в Україні проростала нова сила – капіталізм, який повинен був принести поступ і розвій, бо ще жодна країна не могла прогресувати без промисловості, без буржуазії. Відштовхнути буржуазію від керування життям України було неможливо [6, с.135].

Останніми епізодами Визвольних змагань були бої української армії на Правобережжі проти переважаючих сил червоної армії. Вичерпавши всі ресурси оборони, армія відступила за кордон. І хоча 1921 року українські війська здійснювали партизанські рейди з території Польщі і тривав антибільшовицький повстанський селянський рух, основні бої були позаду.

Та ж сама доля спіткала й Західноукраїнську Народну Республіку. Нагадаємо, що в ніч на 1 листопада 1918 року українські військові частини взяли під свій контроль всі стратегічно важливі об'єкти Львова. В цей же день Українська Національна Рада оприлюднила звернення до населення міста Львова і до українського народу [3, с. 99]. У них повідомлялося, що волею Українського народу на українських землях Австро-Угорської монархії утворилася Українська держава, що вищу владу в ній до скликання парламенту здійснює Українська Національна Рада, що старі органи влади й управління

ліквідовуються, а владу на місцях до утворення постійної системи органів влади й управління повинні взяти у свої руки у містах, селах (громадах) і повітах українські організації. Всіх військовослужбовців, все цивільне населення українських територій, закликали стати на захист своєї держави. 9 листопада 1918 року Українська Національна Рада сформувала уряд – Державний секретаріат. До його складу увійшли представники західноукраїнської державницької еліти: К. Левицький, Л. Цегельський, В. Панейко, Д. Витовський, С. Голубович, Я. Литвинович, С. Баран, І. Мирон, О. Писецький, А. Чернецький, І. Куровець, О. Барвінський, І. Макух, С. Федак. 3 січня 1919 р. Українська Національна Рада прийняла постанову про об'єднання ЗУНР із УНР [6, с.135].

Важливий період у розвитку української еліти у першій пол. XX ст. пов'язаний з постаттю Д. Донцова. Публіцист, літературний критик та ідеолог українського націоналізму. В 1902 році вступив на юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету. З утворенням УСДРП став її членом. Брав активну участь у революційних подіях 1905 р. в столиці імперії. Був заарештований, потім звільнений за амністією, а з 1906 року працював у Київському комітеті УСДРП. Після нового арешту влітку 1907 року – знову у в'язниці. Звільнений під грошову заставу, він утікає до Львова, а 1909 року переїжджає до Відня, де продовжує навчання. З того часу починається його активна публіцистична діяльність у соціал-демократичних виданнях Росії та Австро-Угорщини [5, с. 134-138].

Не зупиняючись на творчості Д. Донцова з точки зору теорії еліт погляди Д. Донцова покладені в основу діяльності цілого покоління націоналістів, які були реальною українською політичною елітою на західноукраїнських землях. В V томі Енциклопедії Українознавства відомий дослідник І. Лисяк-Рудницький у статті, де йдеться про програмові засади однієї з гілок націоналізму, а саме інтегрального націоналізму, пише: «Основою політичного ладу в майбутній українській державі мала бути влада одного руху та

провідницький принцип. У майбутній Україні відводилося місце тільки на одну політичну організацію (ОУН), що мала становити орден «кращих людей», а апарат влади повинен творити ієрархію провідників з вождем на чолі, що сполучатиме функції лідера та голови держави» [5, с. 136].

Тернистими виявилися шляхи українства до відродження національної державницьке. Поразку визвольних змагань спричинила також деструктурованість суспільства, слабкість соціальної бази УНР. Усе це призвело до національної катастрофи – ліквідації нетривалої незалежності України [5, с. 145].

Представниками української еліти, які намагалися втілити в життя націоналістичні ідеї були: С. Бандера, Р. Шухевич, О. Теліга та ін.

Підсумовуючи 1917-1920 рр., перш за все, слід пам'ятати всі ті випробування, які випали на долю української еліти. Українська нація мусила дати відповідь на питання, чи має вона право на існування взагалі. У ХХ століття Україна входила, маючи величезний елітний потенціал але зовнішні умови та небажання об'єднуватися навколо спільної ідеї, не дозволили його зреалізувати. Те, що українці, залишились на етнічній карті світу і здобули на початку 90-х рр. ХХ ст. державну незалежність, є свідченням колосальної внутрішньої сили нації та діяльності еліт, в тому числі, як би парадоксально це не звучало, і радянської.

Література:

1. Верстюк В. Україна Центральної Доби. Київ: Заповіт, 1997. 344 с.
2. Гончарова О. С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.
3. Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923 рр. Доба Гетьманщини. Нью-Йорк: Булава, 1954. Т. 2. 351 с.

4. Капелюшний В., Коваль О. Національна еліта в Українській революції 1917-1921 років: інтерпретації вітчизняних та зарубіжних дослідників. Етнічна історія народів Європи. 2009. Вип. 30. С. 23-26.
5. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою. Мюнхен, 1973. 441 с.
6. Шаповал М. Ю. Гетьманщина і Директорія: спогади. Нью-Йорк: Українська громада ім. М. Шаповала, 1958. 126 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014507> (дата звернення: 21. 03.2021)